

VALTIO-OPPI VALINKAUHASSA

Jan-Magnus Jansson

Valtiotieteellisen Yhdistyksen helmikuun 13 päivänä 1961 järjestämässä keskustelutilaisuudessa esitetty alustus.

Joka pyrkii määrittelemään jonkin tieteen tehtävät ja menetelmät, on sitä varmemmalla pohjalla, mitä vakiintuneempi on asianomaisen tieteen asema. Jos sitä vastoin on kysymys suhteellisen uudesta tieteenhaarasta, joka ei läheskään kaikkialla ole saavuttanut edes vakinaisen akateemisen oppiaineen asemaa, on todennäköistä, ettei täyttä yksimielisyyttä sen määritelmästä ole saavutettavissa.

Valtio-oppi — käyttäkäsemme sitä nimeä, jolla tämä tiede kulkee mm. Helsingin Yliopistossa — kuuluu jälkimmäiseen ryhmään. Silmäys teoksiin, joissa esitetään valtio-opin asema eri maissa, osoittaa vakuuttavasti, ettei ole olemassa yhtenäistä käsitystä siitä, mikä on valtio-opin suhde muihin tieteenaloihin ja mitkä ovat sen tieteelliset tavoitteet.¹ Sen johdosta jokaiseen määritelmään liittyy eräänlainen subjektiivisuus. Käsityksen, jonka esitän tässä, voidaan kuitenkin sanoa heijastavan viime vuosikymmenien kehitystä sekä Suomessa että useissa muissa maissa. Yksityiskohdissaan se tosin poikkeaa mm. sellaisista käsityskannoista, jotka toiset kotimaiset tutkijat ovat esittäneet pohtiessaan valtio-opin tehtäviä ja metodeja.²

Alustuksessani lähdän seuraavasta määritelmästä: Valtio-oppi on politiikan systemaattista ja realistista tutkimusta.

Määritelmässä on kolme sanaa, jotka kaipaavat erittelyä: Poliitiikka, systemaattinen, realistinen. Jätän toistaiseksi sanan »politiikka» käsittelemättä ja keskityn kahden jäljelläolevaan käsitteeseen.

Systemaattisen tieteen tavoite on teorian luominen. Täydellisestä teoriasta on mahdollista johtaa hypoteeseja, jotka selittävät kaikkia asianomaisen alan ilmiöitä. Deduktiivisuus ja induktiivisuus ovat alinomaisessa vuorovaihtuksessa; looginen päättely vie alemmanasteisiin hypoteeseihin, mutta empiiriset havainnot voivat kumota nämä ja johtaa siihen, että teoreettista perusrakennettakin on pakko oikaista. Tämä klassillinen ihannekuva systemaattisesta tieteestä on parhaiten toteutunut eräissä pitkälle kehittyneissä luon-

nontieteissä. On tuskin tarpeellista korostaa, etteivät yhteiskuntatieteet ole saavuttaneet samaa systemaattista tasoa. Pisimmälle on tässä ehtinyt kansantaloustiede. Poliitiikan tutkimuksessa on systemaattisen kokonaiskuvan luominen ollut vuosituhansien tavoite. Sen todistavat mm. Aristoteleen, Bodinin, Hobbesin, Hegelin tai Marxin teokset. Nämä arvoltaan hyvin erilaiset oppirakennelmat eivät tietenkään enää ole »ajan tasolla» siinä mielessä, että ne voitaisiin sellaisinaan ottaa nykyaikaisen tutkimuksen lähtökohdaksi. Mutta on syytä muistaa että, kuten Jean Meynaud on huomauttanut³, valtio-opin klassilliset teokset sisältävät suuren määrän hedelmällisiä, usein nerokkaita tutkimushypoteeseja, joita nykyinenkin valtio-oppi voisi käyttää hyväkseen.

Meidän päiviemme valtiotiede, joka syntyi 1800-luvun loppupuolella, ei kuitenkaan ole edes samassa määrin kuin klassikot vastannut tätä systemaattisen tieteen ihannetta. Se suhtautui luonnollisista syistä aluksi varsin skeptillisesti sellaisiin teoreettisiin oppijärjestelmiin, joilla ei näyttänyt olevan katetta empiirisessä todellisuudessa, ja lähti liikkeelle ilman teoreettisia pyrkimyksiä, kuten uudisraivaaja lähtee kirves kädessä tuntemattomaan viidakoon. Sen asennoitumista voidaan sanoa »naiiviseksi empirismiksi». Tämä vaihe toi mukanaan valtavan tosiasia-aineiston, joka valaisee eri puolia poliittisesta elämästä, mutta teoreettinen synteesi on puuttunut. Vähitellen on syntynyt reaktio naiivista empirismiiä vastaan; etenkin David Easton on teoksessaan »The Political System» (1953) arvostellut sitä »hyperfaktualismia», jonka hän uskoo löytävänsä valtio-opissa.⁴ Pyrkimyksenä on viime vuosina ollut luoda kestävä teoreettinen kehys, joka pitäisi vuosikymmenien kuluessa kerätyn tosiasia-aineiston koossa. Täytynee sanoa, ettei tässä työssä ole vielä edistytty kovin pitkälle. Sitä vastoin on lukuisia yleistykseen pyrkiviä teorioita, jotka koskevat suppeampia aloja valtio-opin puitteissa. Näissä puitteissa ilmenee selvä pyrkimys systemaattisuuteen, jonka mm. V. O. Key on ilmaissut kirjoittaessaan: »Poliitiikan tutkija etsii (poliittisessa) toiminnassa säännönmukaisuuksia kyetäkseen kuvailemaan poliittisia ilmiöitä yleisin termein.»⁵

Systemaattisena tieteenä valtio-oppi eroaa selvästi historiasta. Molemmat tieteet käyttävät periaatteellisesti samaa aineistoa, mutta lähestyvät sitä eri tavoin. Tyypillinen historianteos ei pyri yleistykseen eikä teorian muodostukseen. Se kuvaa konkreettisia oloja ja tapahtumia ajallisessa järjestyksessä siten, että myöhempien ilmiöiden syyt etsitään menneisyydestä. Tietysti sattuu usein, että ammattimainen historiantutkija ryhtyy laajoihin vertailuihin ja jopa yleisten sosiaalisten »lainalaisuuksien» etsimiseen. Näin tapahtuu esim. Crane Brintonin kirjassa »The Anatomy of Revolution» tai Rushton Coulbornin toimittamassa teoksessa »Feudalism in History» — puhumattaakaan sellaisesta klassikosta kuin Burckhardtin kirjasta »Weltgeschichtliche Betrachtungen». Näissä tapauksissa historiantutkija ei enää tarkasti ottaen

harjoita historian tutkimusta sanan tavallisessa mielessä, vaan politiikan systemaattista tutkimusta, valtio-oppia. Toiselta puolen kulkevat valtio-opin nimellä monet puhtaasti historialliset teokset esim. valtiosääntöhistorian alalta.

Valtio-oppi on rakenteeltaan realistinen yhteiskuntatiede. Tämä merkitsee, että se tutkii yhteiskunnan realismia ilmiöitä eikä niitä oikeus- tai moraalisiin sääntöjä, jotka säätelevät yhteiskuntaelämän menoa. Tavallaan nämä normit kyllä otetaan valtio-opissa huomioon, nim. tekijänä, joka muiden rinnalla usein hyvinkin tuntuvasti vaikuttaa poliittisen elämän kulkuun. Mutta mikäli normit eristetään yhteiskunnallisesta ympäristöstä, johon ne kuuluvat, ja tutkitaan ainoastaan niiden aatteellista sisältöä, syntyy toinen tiede, normatiivinen oikeustiede tai, jos on kysymys moraalinormeista, normatiivinen etiikka. Oikeus- ja moralioppi toiselta puolen, valtio-oppi toiselta puolen edustavat siis täysin erilaisia katsantotapoja, vaikka yhtymäkohtia ei suinkaan puutu.

Jos siis määrittelemme valtio-opin systemaattisena ja realistisena tieteenä, jonka kohteena on politiikka, jää avoimeksi kysymys, mikä erottaa valtio-opin muista yhteiskuntatieteistä, etenkin sosiologiasta ja kansantaloustieteestä. Ilmeisesti vastaus tähän kysymykseen ei ole tieteen metodissa vaan sen kohteessa. Metodologisessa perusasenteessa kaikki yhteiskuntatieteet muistuttavat paljon toisiaan. Kysymys on sen vuoksi: mikä on politiikka? Ilmeisesti politiikka on eräs sosiaalisen toiminnan laji. Mutta missä suhteessa politiikka eroaa muista sosiaalisista toimintamuodoista? Vastaus tähän kysymykseen merkitsee samalla rajankäyntiä muita yhteiskuntatieteitä kohtaan.

Sana »politiikka» vaikuttaa yksinkertaiselta, mutta sen tarkoituksenmukaisesta määrittelystä on itse asiassa kiistelty paljon. Valitsen lähtökohdaksi määritelmän, jonka Max Weber on antanut teoksessaan »Politik als Beruf». Tämän mukaan politiikka tarkoittaa pyrkimystä osallistua vallan harjoittamiseen tai vaikuttamaan vallan jakoon, joko valtioiden välisissä suhteissa tai valtiosisäisten ryhmien keskinäisissä suhteissa.⁶

Weberin määritelmään sisältyy kaksi avainsanaa: »valta» ja »valtio». Molemmat ovat yhtä tärkeitä. Poliittisen toiminnan primäärinen kohde on valta, joka on kykyä vaikuttaa maan toisten ihmisten käyttäytymiseen. Tämä ei merkitse, että vallan saavuttaminen tai harjoittaminen olisi politiikassa itsetarkoitus. Yleensä »vallanhimo» on kyllä tärkeä vaikutin poliittisessä toiminnassa, mutta samalla poliittinen valta palvelee joukon muita tarkoituksia, joille voi joskus olla ominaista korkea »aatteellisuus». Missä määrin vallan saavuttaminen poliittisesti aktiiviselle henkilölle on itsetarkoitus ja missä määrin valta on vain välikappale toisten päämäärien saavuttamiseksi, on empiirinen kysymys; tästä ei politiikan määrittely sano mitään. Myöskin on muistettava, että valta pukeutuu miltei lukemattomiin eri muotoihin.

Fyysisen vallan — laillisen pakon tai laittoman väkivallan — harjoittaminen on niistä tärkein, mutta myös taloudellisiin keinoihin, mielipiteenmuodostukseen, passiiviseen vastarintaan tai organisaatioon perustuva valta on poliittisesti merkityksellinen. Poliitiikan määrittely, sellaisena kuin Weber sen esittää, ottaa huomioon kaikki nämä valtailmiöt.

Poliitiikan määrittely vallan käsitteen avulla antaa viitteet siitä, missä raja kulkee taloudellisen ja poliittisen katsantotavan välillä: taloudellisessa toiminnassa ovat muut arvot kuin valta etualalla, vaikka taloudellisin keinoin kyllä voidaan saavuttaa valtaa ja vaikka toisaalta yhteiskunnallinen valta-asema voi edistää taloudellisten etujen saavuttamisessa. Sitävastoin on ilmeistä, että valtio-oppi helposti sulautuu toiseen yhteiskuntatieteeseen, sosiologiaan, jos politiikka määritellään vallan tavoitteluna ilman rajoittavia attribuutteja. Valtaahan käytetään ja tavoitellaan lukuisissa ja yhteiskunnallisissa ryhmissä, esim. perheissä, liikeyrityksissä ja uskonnollisissa yhdyskunnissa, joilla ei tavallisen kielenkäytön mukaisesti ole juuri paljon yhteyttä politiikkaan. Muutamia valtio-opin edustajia ovat tästä vetäneet johtopäätöksen, jonka mukaan valtio-oppi sulkee piiriinsä kaikki valtailmiöt yleensä, riippumatta sen ryhmän luonteesta, missä nämä ilmiöt esiintyvät. Valtio-opista tulisi siis eräänlainen vallan sosiologia. Tuorein esimerkki tästä on Maurice Duverger kirjassaan «Méthodes de la science politique».⁷ Tällainen katsantotapa on tietysti mahdollinen. Mutta paitsi että se johtaa rajariitaan sosiologian kanssa, on ennen kaikkea huomautettava siitä, ettei koskaan elävässä käytännössä valtio-opin rajaa vedetä näin laajasti. Vaikka tietysti muutkin valtailmiöt voivat vertailukohteena kiinnostaa politiikan tutkijoita, nämä itse asiassa rajoittuvat aina tutkimaan suppeampaa valtasuhteiden ryhmää, joka liittyy määrittelytyyppiseen organisaatioon, *valtioon*.

Valtion käsite on monesta syystä joutunut huonoon huutoon nykyisessä valtio-opissa; tästä voisi esittää lukuisia esimerkkejä. Itse en kuitenkaan ole tullut vakuuttuneeksi siitä, että esitetyt perusteet riittävät tämän hyödyllisen käsitteen hylkäämiseen.⁸ Käsitteeni mukaan se epäröinti ja «kodittomuus», joka usein esiintyy valtio-opin harjoittajien piirissä, osittain johtuu siitä, että he ovat hylänneet oman tieteensä keskeisen käsitteen. Kuten Max Weber sanoo, politiikka kytkeytyy valtioon kahdella eri tavoin: se voi esiintyä joko valtioiden välisissä suhteissa (kansainvälinen politiikka) tai valtion sisäisten ryhmien pyrkimyksissä. Ensiluokkaisen tärkeä valtakelijä sekä kansainvälisessä että kansallisessa politiikassa on se kokonaisuus, jota voimme sanoa valtiokoneistoksi (government). Tähän kuuluu, paitsi varsinaiset «valtioelimet», myöskin julkisten yhdyskuntien (esim. kuntien) viranomaiset. Mutta valtiokoneisto ei ole ainoa poliittinen toimintayksikkö. Poliitiikkaa harjoittavat myöskin ne henkilöt ja ryhmät, jotka olematta »virallisessa» asemassa pyrki-

vät osallistumaan vallan käyttämiseen, kuten puolueet, tai vaikuttamaan siihen, kuten lehdistö tai ns. painostusryhmät. Näiden ryhmien toiminta on kuitenkin sikäli sidottu »valtioon», että sen perimmäinen tavoite on vaikuttaa valtiiovallan hoitoon. Esim. taloudellisten etujärjestöjen aktiivisuus on »poliittista» ainoastaan siinä määrin kuin sen tarkoitus on puuttua valtiokoneiston toimintaan. Myöskin kansainvälisellä alalla esiintyy paitsi valtioita ja valtioiden muodostamia järjestöjä muitakin ryhmiä, esim. kansainväliset puolueet (kommunismi), kirkot ja suuret liikeyhtiöt, joiden toiminta voidaan katsoa poliittiseksi sikäli kuin se vaikuttaa valtioiden välisiin valtasuhteisiin.

Määritelmän mukaan valtio-oppi siis sulkee piiriinsä kaikki ilmiöt, joilla on jotakin tekemistä valtioon liittyvän vallan käytön tai vallan tavoittamisen kanssa. Nyt on tunnettu tosiasia, että sosiologia on viime vuosikymmenien aikana osoittanut voimakasta kiinnostusta juuri poliittisia ilmiöitä kohtaan: puhutaan »poliittisesta sosiologiasta» tämän tieteen eräänä haarana. Tämä voi aiheuttaa kysymyksen, missä on vedettävä raja poliittisen sosiologian ja valtio-opin välille. Tällainen rajankäynti on kuitenkin mahdoton tehdä siitä syystä, että sosiologia luonteeltaan on eräänlainen yleinen yhteiskuntatiede, joka periaatteessa on kiinnostunut kaikista yhteiskunnallisista ilmiöistä, niiden joukossa myöskin poliittisista. Sosiologia sen vuoksi kilpailee muiden yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja kasvavassa määrin myöskin kansantaloustieteen kanssa niiden perinteellisillä aloilla. Tätä voi paheksua ainoastaan se, joka pitää oman palstansa loukkaamattomuutta tärkeämpänä kuin tieteellistä edistymistä. Kokemus osoittaa, että valtio-opin ja sosiologian kilpailu vaikuttaa elävöittävästi molempiin.

Lopuksi yritän aivan lyhyesti esittää kolme asiaa: valtio-opin pääalat, aineisto ja metodi. Pääalat voidaan luetella joko sovinnainten tai tieteellisesti mielekkäiden jakoperusteiden mukaan. Sovinnainten kriteerien mukaan kuuluisivat valtio-oppiin esim. sellaiset alat kuin poliittisten aatteiden, yleisen mielipiteen, joukkotiedotusvälineiden, poliittisten puolueiden, painostusryhmien, valtiollisten vaalien, valtiokoneiston ja paikallishallinnon, kansainvälisen politiikan ja kansainvälisten järjestöjen tutkiminen. Tämä jako voi usein käytännössä olla hyödyllinen, mutta se on haparoiva ja tieteen systematiikan kannalta pintapuolinen.⁹ Viimeksimainitulta näkökannalta on toinen jako mielenkiintoisempi. Valtio-opin tutkimus voi sen mukaan kohdistua joko poliittisiin järjestelmiin tai poliittisiin prosesseihin eli tapahtumasarjoihin. Tutkimus, joka kohdistuu poliittisiin järjestelmiin, on laadultaan staatinen. Tutkittava järjestelmä on tavallisesti valtio monine alajärjestöineen; mutta kysymyksessä voi myöskin olla joko pienempi järjestelmä, kuten puolue, tai suurempi, kuten kansainvälinen liittoutuma. Tätä järjestelmää kuvailaan silloin liikkumattomana, ikäänkuin määrättyyn muotoon jähmettyneenä,

vaikka se todellisuudessa alinomaan muuttuu. Tutkimuksen tehtävänä on selvittää sitä voimien tasapainoa, equilibriumia, joka määrätyllä hetkellä vallitsee järjestelmässä. Esim.: Mikä on presidentin ja kongressin, tai unionin ja osavaltioiden suhde USA:ssa? Mikä on USA:n ja sen eurooppalaisten liittolaisten välinen valtasuhde NATO:ssa?

Aivan toista laatua on tutkimus, joka kohdistuu poliittisiin prosesseihin eli tapahtumasarjoihin. Se on luonteeltaan dynaamista, se kuvailee järjestelmää toiminnassa. Tämäntapaisia tutkimustehtäviä ovat esim. jonkin lainsäädäntötoimenpiteen synnyn tai vaalitaistelun kehityksen tutkiminen. Kun joskus puhutaan valtio-opista käyttäytymistieteestä, tämä nimitys — jota usein käytetään aivan kriittittömästi — olisi mielestäni varattava vain tätä dynaamista tutkimustapaa varten. Kun tutkitaan jotakin poliittista järjestelmää, »behavioristiset» näkökohdat jäävät paljon enemmän taka-alalle.

Poliittiset tapahtumasarjat voidaan jakaa sellaisiin, jotka eivät mainittavasti vaikuta järjestelmän tasapainoon, ja sellaisiin, jotka muuttavat tämän. Normaalityapauksessa esim. jokin lainsäädäntötoimenpide tai jopa valtiollinen vaalikaan ei sanottavasti muuta poliittisen järjestelmän rakennetta. Tämä pysyy samana, vaikka esim. toinen puolue perii vallan toiselta. On kuitenkin sellaisiakin tapahtumia, jotka horjuttavat olemassaolevaa poliittista rakennetta ja luovat uutta tilalle. Niihin kuuluvat esim. sodat, itsenäistymiset, suuret kansainväliset konferenssit, vallankumoukset ja valtiosääntöuudistukset. Näitä prosesseja kutsun »poliittisiksi muutoksiksi», ja niiden tutkiminen kuuluu valtio-opin tärkeimpiin, tähän asti pahasti laiminlyötyihin tehtäviin.

Lopuksi haluan mainita jotakin valtio-opin tutkimusaineistosta ja -metodista. Yritän kiteyttää sen muutamiin lauseisiin. Aineisto voi perustua joko arkisto- tai kenttätutkimuksiin. Edellisessä tapauksessa tutkija käyttää jo valmista aineistoa (asiakirjoja, lehtiä, vaalitulosta), jälkimmäisessä hän itse toiminnallaan luo aineistonsa (haastattelut, osallistuva havainnointi, kokeilu). Tutkimusmetodi taas voi olla kvalitatiivinen tai kvantitatiivinen. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa tutkija kuvailee kohdettaan kaikkine relevantteine yksityiskohtineen: esim. se, joka tutkii eduskuntaryhmien toimintaa, ottaa huomioon kaikki puheet, äänestykset, ryhmäpäätökset, henkilöintriigit niiden kirjavassa historiallisessa konkreettisuudessa. Joka taas käyttää kvantitatiivista menetelmää, tyytyy tilastoimaan esim. äänestykset ja vetää johtopäätöksensä niistä numeroin ilmaistuista säännönmukaisuuksista, jotka ilmenevät hänen aineistossaan. Molemmilla metodeilla on oikeutuksensa, riippuen tehtävästä ja aineistosta. Jotkut uskovat, että ainoastaan kvantitatiivinen metodi vie tieteellisesti täsmällisiin tuloksiin. Tästä on vain lyhyesti todettava, että se on valitettava erehdys.

LÄHDEVIITTEET

- 1 Vrt. esim. *Contemporary Political Science* (Unesco, 1950) ja *Politische Forschung* (Schriften des Instituts für politische Wissenschaft, Band 17, 1960).
- 2 Asiaa ovat viimeksi kuluneen vuosikymmenen aikana maassamme käsitelleet mm. *Teljo*, Valtio-opin tehtävät ja menetelmät, *Suomalainen Suomi* 1950, s. 14 ss., *Jansson*, Politiken som forskningsobjekt, *Hufvudstadsbladet* 13. 1. 1957, *Nousiainen*, Poliittikka tieteenä, *Suomalainen Suomi* 1958, s. 73 ss., sekä *Pesonen*, Den politiska människan i forskningens ljuskägla (*Acta Politica* 2, 1960).
- 3 *Meynaud*, Introduction à la science politique (Cahiers de la Fondation Nationale des Sciences Politiques 100, 1959), s. 21 s.
- 4 *Easton*, mt., s. 66 ss.
- 5 *Key*, Politics, Parties, and Pressure Groups, 4. painos, 1958, s. 281. — Vrt. *Teljo*, mt. s. 17, joka lueteltuaan eräitä nykyaikaisen valtio-opin tyypillisiä tutkimustehtäviä lausuu: »Tämäkaltaisten probleemien asettaminen... viittaa selvästi sen (valtio-opin) perimmäiseen tavoitteeseen: ihmisyksilöiden ja ihmisryhmien poliittisessa toiminnassa ja asennoitumisessa vallitsevien säännönmukaisuuksien paljastamiseen.»
- 6 *Weber*, Politik als Beruf (*Gesammelte politische Schriften*) 2. uud. painos, Tübingen 1958.
- 7 *Duverger*, mt., s. 19.
- 8 Valtion käsitettä arvostelevat mm. *Teljo*, mt., s. 16, sekä *Easton*, mt., s. 103 ss. — Yllä esitetty väite aiheutti Valtiotieteellisen Yhdistyksen kokouksessa vilkasta keskustelua. Mm. epäiltiin, onko valtion käsite empiirinen käsite. Mielestäni kuitenkin valtio on yhtä empiirinen tai yhtä vähän empiirinen kuin organisoidut yhteisöt yleensä: käsitteen todellisuus pohja on tässäkin siinä, että voidaan havaita määrättyjen ihmisten noudattavan määrättyjä organisatorisia muotoja. Valtiolle luonteenomaisina erikoispiirteinä on yleensä pidetty a) sitä tehokasta yliherruutta, jota tämä järjestö harjoittaa määrättyyn maapallon osaan nähden sekä b) se monopoliasema fyysisen pakon »legitiimiin» käyttämiseen nähden, jota sillä normaalioloissa on.
- 9 Aikaisempi esitykseni valtio-opin tehtävistä ja menetelmistä, »Politiken som forskningsobjekt» (vrt. alav. 2) rakentuu yksinomaan tämäntapaisen jakoon.